

ЗНАЧЕННЯ ТА РОЛЬ ДЕРЖАВИ В СФЕРІ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Правотворча діяльність — явище складне та багатоганне, що забезпечує формування норм національного та міжнародного права, їх оновлення та вдосконалення. Водночас, правотворча діяльність є різновидом юридичної практичної діяльності, результатом здійснення якої є прийняття юридичних документів нормативно-правового характеру. Сучасне розуміння правотворчої діяльності має широкий характер, що надає змогу розглядати правотворчість як діяльність, яка здійснюється:

- державою в особі уповноважених органів;
- громадянським суспільством за допомогою інститутів безпосередньої та представницької демократії;
- міжнародним співтовариством;
- органами місцевого самоврядування;
- громадськими організаціями тощо.

Зазначене багатоаспектне розуміння правотворчості відображає демократичний характер діяльності держави, високий рівень розбудови громадянського суспільства, що дає змогу поєднати державно-владну діяльність у сфері правотворчості та правотворчу діяльність інституцій громадянського суспільства і міжнародної спільноти. Традиційно в радянській юридичній літературі правотворчість розглядалася як монопольна діяльність держави, результатом якої було право, його зміна та вдосконалення у вигляді системи нормативно-правових актів, яка становила в сукупності законодавчу базу [1; 2; 3]. Проте, в сучасних умовах розбудови державності та громадянського суспільства, таке розуміння правотворчості виявилось обмеженим, оскільки не відображає ролі інститутів громадянського суспільства та міжнародної спільноти в цій діяльності. Це потребує розгляду правотворчої діяльності як особливої сфери юридичної практичної діяльності, що здійснюється уповноваженими суб'єктами, забезпечуючи формування норм національного та міжнародного права.

Однак слід відзначити, що перехід від вузького розуміння правотворчості, як державно-владної діяльності, до широкого розуміння правотворчості, як діяльності уповноважених суб'єктів держави, інститутів громадянського суспільства і міжнародної спільноти, вимагає переосмислення ролі та значення держави у правотворчості, особливостей її політики в сфері правотворчості на сучасному етапі розбудови правової системи України.

В сучасній юридичній літературі питання державної політики в сфері правотворчості майже не досліджується. В роботах таких вчених, як Ж. Дзейко [4], Т. Кашаніна [5], Н. Пархоменко [6], О. Скакун [7], О. Ющик [8] та інших, які досліджували проблематику правотворчості, а також роль і місце держави в ній, як правило, державна політика в сфері правотворчості розкривається з позиції загального розуміння сутності правотворчості як діяльності, що здійснюється уповноваженими суб'єктами (в тому числі і уповноваженими органами держави), чим забезпечується динаміка розвитку системи джерел (форм) права України. Крім того, під впливом вузького розуміння правотворчості, що сформувалося в радянській юридичній науці, сучасні вчені більше приділяють увагу аналізу ролі та діяльності в правотворчій сфері інститутів громадянського суспільства та міжнародного співтовариства, вважаючи, що роль у цій діяльності держави вже в достатній мірі досліджена попередниками. Проте, в умовах переосмислення сутності та змісту правотворчої діяльності, тяжіння до її широкого розуміння, трансформації ролі держави та її функціонального призначення в сучасний період, питання місця та ролі держави в процесі правотворчої діяльності

потребує свого наукового аналізу, з метою вироблення єдиної наукової позиції щодо ролі та значення держави в правотворчій сфері в сучасних умовах. З огляду на це, метою цієї роботи буде узагальнення поглядів вчених щодо розуміння правотворчої діяльності як предмету діяльності держави в особі її органів, та визначення ролі держави у здійсненні правотворчості в сучасних умовах розвитку правової системи.

На підтвердження принципової ролі держави у правотворчій діяльності слід наголосити на поглядах О. Мороза, який зазначає, що знайти оптимальне співвідношення між саморегулюванням суспільних процесів в економіці, політиці, інших сферах — і теоретично, і практично надзвичайно складне завдання, проте воно набуває стратегічної ваги. Адже йдеться про таку глобальну проблему, як місце і роль держави у процесі трансформації суспільства [9, с. 12]. Вказана особливість найбільш реалізується в правотворчій сфері, оскільки визначає роль та цінність держави, а також характеризує державу, як суб'єкта з владними повноваженнями при наданні правової форми суспільним відносинам.

Розглядаючи проблематику ролі держави у здійсненні правотворчої діяльності, насамперед, слід проаналізувати існуючі в літературі погляди вчених щодо розуміння державно-владного правотворення, що дасть змогу встановити стан дослідження питання, яке розглядається в цій роботі. В юридичній літературі правотворчість як самостійна юридична категорія розглядається як:

творча інтелектуальна діяльність, яка здатна розробити і закріпити різні моделі, варіанти правового регулювання [10, с. 50];

наукове пізнання об'єктивної дійсності, існуючої системи суспільних відносин [11, с. 13];

моделювання суспільних відносин через необхідність зміни правового регулювання та свободи вибору варіанту такого регулювання [1, с. 81];

форма активної діяльності держави з метою формування правових норм [12, с. 763];

процес втілення державного волевиявлення у законі [13, с. 466];

вольовий процес формулювання правових норм в законах та інших загальнообов'язкових актах [14, с. 822];

напрямок діяльності держави, що пов'язаний із офіційним закріпленням норм права [15, с. 51].

З огляду на зазначене можна наголосити, що розуміння правотворчості має неоднозначний характер, що зумовлено тими характеристиками правотворчості, які закладаються вченими в основу розуміння поняття правотворчості. Зокрема, або це інтелектуальна характеристика правотворчості як процесу моделювання варіантів правового регулювання, або це вольова характеристика, що розглядає правотворчість як процес формулювання правових норм в законах та інших загальнообов'язкових актах, або це пізнавальна характеристика, що пов'язана з отриманням інформації про об'єктивну дійсність тощо. Цей перелік характеристик правотворчості можна було продовжувати, проте спробуємо акцентувати увагу саме на державно-владному розумінні правотворчої діяльності. Зокрема, вченими наголошується на тому, що правотворчість можна розглядати і як:

окрему форму активної діяльності держави, метою якої є формування правових норм;

особливий процес закріплення державного волевиявлення у законодавчих актах тощо.

Д. Керімов у своїх дослідженнях процедури правотворчості приходиться до висновку, що ця діяльність передбачає комплексну, конструктивну співпрацю всіх органів державної влади та місцевого самоврядування за сферою правового регулювання, а також інших зацікавлених осіб, що полягає у проведенні спільних нарад, консультацій, обговорень з метою досягнення оптимального змісту та структури нормативно-правового акту та врахування інтересів всіх цих суб'єктів [16, с. 38]. Таким чином, вчений передбачає участь у правотворчій діяльності досить широкого кола суб'єктів, характеризуючи їх як зацікавлених, проте, перше місце віддає саме органам державної влади відповідної сфери правового регулювання, які, як відомо, реалізують функції держави і забезпечують реалізацію інтересів держави.

В свою чергу М. Кельман і О. Мурашин зазначають, що за результатами правотворчої роботи, яка виявляється в якості законів та інших нормативних актів, роблять висновок про державу в цілому, ступінь її демократичності, цивілізованості, культурності. Людське суспільство завжди потерпало через брак точних і довершених рішень, такої діяльності органів держави, в результаті

якої створюються норми права, правила поведінки громадян та організацій [17, с. 79]. Таким чином, вченими надається характеристика держави в контексті якості та ефективності законодавчої бази. Проте, на нашу думку, тут слід говорити про подвійний зв'язок між державою та якістю законодавчої бази, з'єднувальним «ланцюгом» між якими є правотворчість. Тому, чим якісніша правотворча діяльність держави в особі її суб'єктів правотворчості, тим і досконаліша та ефективніша законодавча база. І навпаки, якісна законодавча база держави підтверджує високий рівень правотворчої діяльності держави та є основою ефективного функціонування держави в сучасних умовах.

Аналізуючи фактори правотворчості, в юридичній літературі вченими аргументується й інша думка про те, що доцільно розмежовувати фактори, які обумовлюють появу права та певні соціальні явища, які породжують право. Таким чином, для виникнення права потрібен спеціальний соціальний фактор — держава [18, с. 4]. Отже, держава визнається тією умовою, що породжує право, а суспільні відносини обумовлюють його зміст. Протилежну думку обґрунтовує А. Венгеров та визначає основним фактором мету правотворчості — впорядкувати та стабілізувати суспільні відносини; ця мета обумовлена внутрішніми перетвореннями суспільства та держави (вплив соціальної боротьби, боротьби економічних та соціальних інтересів та інше) [19, с. 491]. Тому і факторами правотворчості будуть у тому числі ті перетворення, які мають державницький характер та відображають особливості розвитку і функціонування держави. Окремо також слід підтримати ідею вчених про необхідність виокремлення такого фактору правотворчості, як «стан міжнародних відносин держави, їх рівень та характер» [20, с. 308], що визначає особливості правотворчої діяльності держави як суб'єкта міжнародної правотворчості.

Окрім того, розглядаючи принципи правотворчості, вченими також було зроблено спробу охарактеризувати роль держави у правотворчому процесі. Зокрема, А. Піголкін звертає увагу на те, що правотворчість сучасних цивілізованих держав здійснюється на базі наступних семи принципів, а саме: демократизму, законності, гуманізму, наукового характеру, професіоналізму, ретельності підготовки проектів нормативно-правових актів, технічної досконалості актів [21, с. 308]. Тим самим, професор пов'язує принципи правотворчості з діяльністю держави у цій сфері, проте не наголошує на принципах правотворчості, що здійснюється іншими суб'єктами правотворчості. В свою чергу В. Котюк окремо не виділяє принципів правотворчості, використовуючи поняття «правові принципи» як головні ідеї, які виражають основні вимоги до системи права тієї чи іншої держави. Ігнорування правових принципів у процесі правотворчості може призвести до протиріч в системі права, що буде негативно впливати на подальшу реалізацію права [22, с. 31]. Таким чином, В. Котюк звертає увагу на негативні наслідки недотримання основних вимог правових принципів в процесі правотворчості.

В аспекті розуміння функціонального призначення держави вченими наголошується також і на одному з напрямів функціонування держави — правотворчій функції. Зокрема, зазначається, що центральне місце в системі функцій держави займає законодавча (правотворча) функція [23, с. 16-17]. О. Ющик окремо виділяє законодавчу функцію держави, стверджуючи про визначальну роль держави у здійсненні правотворення, що охоплюється відповідною функцією держави [23, с. 67]. Тим самим, можна припустити те, що держава, виконуючи законодавчу (правотворчу) функцію, водночас є передумовою існування та ефективної реалізації функцій законотворення (правотворення), однак, функції держави та функції правотворчості є різними інститутами, що мають певний взаємозв'язок.

В. Лебедев та О. Маркіна звертають увагу на подвійність природи функцій та їх взаємозалежність. Саме поняття правотворчості розглядається вченими як одна з основних функцій будь-якої держави, незалежно від її завдань, типу, форм реалізації державної влади тощо [24, с. 140].

Таким чином, можна підсумувати, що розуміння місця та ролі держави в правотворчій діяльності розкривається через:

зміст діяльності органів держави, що наділені правотворчими повноваженнями;

гарантування державою авторитетності та загальнообов'язковості актів правотворчості, що в подальшому становлять систему законодавства держави;

функціональне призначення держави в сфері правотворчості як окремого напрямку створення та подальшого вдосконалення законодавчої бази держави;

розуміння держави як ключового фактора правотворчості, яка визначає об'єктивну необхідність зміни правового регулювання;

характеристику монопольного значення держави у формуванні права як на національному, так і на міжнародному рівні, де в першому випадку правотворча діяльність є одноосібною, а в другому — колегіальною.

Проте, на нашу думку, на сьогодні принциповим є переосмислення ролі держави у правотворчій діяльності в аспекті розуміння державно-владної правотворчої діяльності як багатовекторного явища. Зокрема, ключовими питаннями є:

роль і місце правотворчої діяльності держави у співвідношенні з правотворчою діяльністю народу, суб'єктів громадянського суспільства, суб'єктів міжнародного співтовариства, що наділені правотворчими повноваженнями тощо;

зміст та значення правотворчої діяльності держави на національному рівні та на міжнародному рівні;

гармонізованість та збалансованість правотворчої діяльності держави та інших суб'єктів правотворчості;

сфери правового регулювання, де має бути здійснена правотворча діяльність держави;

статус актів правотворчості, що є результатом правотворчої діяльності держави тощо.

На завершення цієї роботи слід наголосити, що в сучасних умовах демократизації суспільного устрою в Україні, розбудови державності та громадянського суспільства, об'єктивно питання правотворчості народу, інститутів громадянського суспільства знаходяться в центрі уваги наукової громадськості. Проте, не слід забувати і про правотворчу діяльність держави, як центрального суб'єкта правотворчості, що забезпечує формування національної законодавчої бази та безпосередньо впливає на міжнародну правотворчість, реалізуючи національні інтереси.

Використана література:

1. *Нашиц А.* Правотворчество. Теория и законодательная техника / [под ред. Д. А. Керимова и А. В. Мицкевича]. — М.: Изд-во «ПРОГРЕСС», 1974. — 256 с.
2. *Пиголкин А. С.* Теоретические проблемы правотворческой деятельности в СССР: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / А. С. Пиголкин. — М., 1972. — 34 с.
3. *Правотворчество в СССР* / [под ред. проф. А. В. Мицкевича]. — М.: Юрид. лит., 1974. — 319 с.
4. *Дзейко Ж. О.* Законодавча техніка в Україні: історико-теоретичне дослідження: [монографія] / Ж. О. Дзейко. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. — 360 с.
5. *Кашанина Т. В.* Юридическая техника: учебник / Т. В. Кашанина. — М.: Норма-М, 2011. — 496 с.
6. *Пархоменко Н. М.* Джерела права: проблеми теорії та методології: [монографія] / Н. М. Пархоменко. — К.: Юрид. думка, 2008. — 336 с.
7. *Скакун О. Ф.* Теория государства и права (энциклопедический курс): [учебник] / О. Ф. Скакун. — Х.: Эспада, 2007. — 640 с.
8. *Ющик О. І.* Правова реформа: загальне поняття, проблеми здійснення в Україні / О. І. Ющик. — К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1997. — 190 с.
9. *Мороз О. О.* Наукові засади законотворчого процесу в Україні / О. О. Мороз // Правова держава. Випуск 8. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 1997. — С. 12–19.
10. *Сырых В. М.* Законотворчество как вид социального прогнозирования / В. М. Сырых // Проблемы юридической техники. — Нижний Новгород: НГУ, 2000. — С. 48–54.
11. *Мухтарова А. К.* Правотворчество в социалистическом обществе. Содержание и оформление: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / А. К. Мухтарова. — Алма-Ата, 1978. — 16 с.
12. *Р УДКин Ю. Д.* Правотворческие производства: природа, структура, разновидности: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ю. Д. Р УДКин. — Х., 1984. — 17 с.
13. *Конституционное право.* Энциклопедический словарь / [под ред. С. А. Авакьяна (отв. ред.)]. — М.: НОРМА, 2001. — 688 с.
14. *Юридическая энциклопедия* / [отв. редактор Б. Н. Топорнин]. — М.: Юристь, 2001. — 1272 с.
15. *Юридична енциклопедія: В 6-ти т.* / [ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (голова ред. кол.) та ін.]. — К.: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1998-2004. — Т. 5: П-С. — 2003. — 736 с.

-
16. Керимов Д. А. Законодательная техника: [науч.-метод. и учеб. пособ.] / Д. А. Керимов. — М.: НОРМА-ИНФРА·М, 1998. — 127 с.
 17. Кельман М. С. Загальна теорія права (з схемами, кросвордами, тестами): [підручник] / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. — К.: Кондор, 2002. — 353 с.
 18. Васильев А. В. Правотворчество в советском обществе: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / А. В. Васильев. — М., 1972. — 21 с.
 19. Венгеров А. Б. Теория государства и права: [учебник] / А. Б. Венгеров. — М.: Новый Юрист, 1998. — 624 с.
 20. Проблемы общей теории права и государства: [учебник] / [под общей ред. проф. В. С. Нерсесянца]. — М.: Издат. группа НОРМА-ИНФРА·М, 1999. — 832 с.
 21. Пиголкин А. С. Подготовка проектов нормативных актов. (Организация и методика) / А. С. Пиголкин. — М.: Юрид. лит., 1968. — 167 с.
 22. Котюк В. О. Теорія права: Курс лекцій: [навч. посіб.] / В. О. Котюк. — К.: Вентурі, 1996. — 208 с.
 23. Ющик О. І. Теоретичні основи законодавчого процесу: [монографія] / О. І. Ющик. — К.: Парламентське видавництво, 2004. — 519 с.
 24. Лебедев В. А. Теория государства и права: конспект лекций: [учебное пособие] / В. А. Лебедев, Е. А. Маркина. — М.: Изд-во МГУ, 2003. — 215 с.

Дідич Т. О. Значення та роль держави в сфері правотворчої діяльності в сучасних умовах: постановка проблеми.

В статті проведено аналіз поглядів вчених щодо розуміння правотворчої діяльності як предмету діяльності держави в особі її органів, розкрито роль держави у здійсненні правотворчості в сучасних умовах розвитку правової системи.

Ключові слова: право, держава, правотворчість.

Дидыч Т. О. Значение и роль государства в сфере правотворческой деятельности в нынешних условиях: постановка проблемы.

В статье проанализированы идеи ученых в сфере правотворческой деятельности государства в лице его органов, раскрывается роль государства как субъекта правотворчества в современных условиях развития правовой системы.

Ключевые слова: право, государство, правотворчество.

Didych T. Value and Role of the State in Lawmaking in Present: Raising the Issue.

It is given the analysis of approaches onto understanding of law-making activity as activity of the state through its bodies. It is exposed the role of state in feasible law-making in modern terms of the legal system.

Legislative activity is complex and multifaceted. It provides the formation of rules of national and international law. At the same time law-making activity is a kind of legal practice as a result we receive adoption of legal acts. The author reconsidered the state's role in law-making in terms of understanding the state and power of legislative activity as a complex phenomenon.

This understanding of law-making reflects the democratic nature of the state, a high level of civil society that allows combining state and power work in law-making and law-making activities of civil society actors and the international community. In modern conditions of democratization in Ukraine the development of state and civil society is focus on scientific community. Hence, we should not forget about law-making activities of the state as a central law-making entity that provides formation of national legislation and direct impact onto international law-making by implementing national interests.

Key words: law, state, law-making.